

Ante Vukasović. Životno djelo i bibliografija. Uz 80. obljetnicu života i 60. plodna pedagoškog djelovanja, Odsjek za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatsko pedagoško društvo, Hrvatski pedagoško–književni zbor, Hrvatski katolički zbor »MI«, Društvo hrvatsko–slovačkoga prijateljstva, Hrvatsko žrtvoslovno društvo, Zagreb, 2009, 259 str.

Uvaženi profesori Josip Markovac i Valentin Puževski priredili su svome kolegi profesoru, doktoru znanosti Anti Vukasoviću, vrijednu i izvrsno uređenu prigodnu biografsku i bibliografsku ediciju pod naslovom *Ante Vukasović — životno djelo i bibliografija*, prigodom 80. obljetnice života i 60. obljetnice plodna pedagoškog djelovanja.

U stvaranju ovoga djela profesorima Markovcu i Puževskom pridružili su se predstavnici ustanova i udruga u kojima je Ante Vukasović djelovao. To su: Vlatko Previšić, Hrvoje Vrgoč, Vladimir Lončarević, Mate Krajina, don Anđelko Kačunko, ugledni slovački kroatist Ján Jankovič, Jozef Pšenák, Agneza Szabo, Zvonimir Šeparović i Ivica Đaković. Priređivači ove spomen–knjige zaželjeli su da ona »bude mali znak naše pozornosti i zahvalnosti dragom kolegi i prijatelju profesoru Anti Vukasoviću za sve što je tijekom plodna života radio za našu djecu i mladež, za čovjeka i ljudsku zajednicu, za hrvatski narod i domovinu čiji smo dio«, čitamo na prvoj stranici knjige.

Ova spomen–knjiga donosi izuzetno bogatu bilancu profesora i pedagoga Ante Vukasovića, koji je tijekom tride-

set i tri godine djelovanja na Odsjeku za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu poučavao, odgojno usmjeravao i pedagoški osposobljavao brojne generacije diplomiranih pedagoga, srednjoškolskih profesora, magistara, doktora pedagojske znanosti i znanstvenika. Iz ove knjige doznajemo da je profesor Vukasović vodio i uspješno realizirao dvadesetak znanstveno–istraživačkih projekata nacionalnog i međunarodnog značenja, napisao i objavio desetke vrijednih knjiga, više stotina znanstvenih rasprava i izvješća o istraživanju i preko tisuću zanimljivih i poticajnih članaka. Uz spomenuta pisana djela, uspješno je obavljao i razne službe na dobro mnogobrojnih učenika i pedagoško–znanstvenih institucija. Bio je učitelj, ravnatelj osnovne škole, profesor učiteljske škole, direktor regionalnoga pedagoškog centra, redoviti sveučilišni profesor, znanstveni savjetnik, direktor sveučilišnog centra za pedagošku izobrazbu i istraživanje, predsjednik Zajednice istraživačkih organizacija za područje pedagojske znanosti u Hrvatskoj, direktor znanstveno–istraživačkog projekta Fonda za populacijske djelatnosti UN–a, znanstveni voditelj međusveučilišne suradnje na polju odgajanja s nekoliko inozemnih sveučilišta.

Profesor Ante Vukasović zaslužio je spomen–knjigu jer je svojom svekolikom nastavnom, stručnom i općekulturnom javnom djelatnošću dao veliki prinos razvitku pedagojske znanosti i odgojne djelatnosti. Priređivači ovoga djela u čast profesora Vukasovića kažu u njegovu proslavu da »prigodom njegova jubileja, treba naznačiti, zabilježiti, ostaviti u nasljedstvo novim naraštajima, a njemu osobno zahvaliti za sve dobro što je učinio hrvatskome školstvu, učiteljstvu, odgoju i znanosti o odgoju« (str. 5).

Na početku knjige, što je bilo za očekivati, možemo pročitati opširan životopis profesora Vukasovića, s četiri njegove fotografije, među kojima je i ona s predsjednikom Republike Hrvat-

ske Franjom Tuđmanom, koji ga je 1996. godine odlikovao *Redom Danice hrvatske s likom Antuna Radića* i *Spomenicom Domovinskog rata*. Treba reći da je i slovački predsjednik Ivan Gašparović odlikovao profesora Vukasovića *Redom bijelog dvostrukog križa Slovačke Republike* 2005. godine za dugogodišnje poticanje i razvijanje hrvatsko-slovačkoga prijateljstva i suradnje.

Ante Vukasović je rođen 9. siječnja 1929. godine u Osijeku. Djetinjstvo i dječastvo proveo je u Dalmaciji, u Kućićima kod Omiša, zavičajnom mjestu svojih roditelja Špire i majke Mande. Učiteljsku školu završio je u Osijeku 1950. godine. Njegovo prvo radno učiteljsko mjesto bilo je u Šestanovcu. Doktorirao je 1965. godine disertacijom *Utjecaj suvremene tehnike na koncepciju općeg obrazovanja*. Kao znanstvenik pedagog proučavao je sustav pedagogijske znanosti, pitanja pedagogijske teleologije i aksiologije, teoriju i metodiku odgojne djelatnosti, bit odgoja te probleme moralnoga, intelektualnoga i radnoga odgoja. Posebnu ljubav i pozornost posvetio je odgojnim vrijednostima i izgrađivanju moralnih odlika osobnosti. »U novije vrijeme mnogo se bavi odgojem za humane odnose, pripremanjem mladeži za ljubav, brak, obiteljski život, željeno potomstvo i odgovorno roditeljstvo, odgojnom funkcijom škole i obitelji, unapređivanjem odgojne djelatnosti, osposobljavanjem nastavnika za tu djelatnost i pedagoškim osposobljavanjem sveučilišnih nastavnika« (13). Vukasović je bio iznimno plodan pedagoški pisac. Čini se nevjerojatan, a zapravo je stvaran i u ovoj knjizi dokazan podatak da potpuna bibliografija njegovih radova do danas prelazi 1.970 bibliografskih jedinica. Obavljao je također uredničke poslove: uređivao je časopis *Život i škola*, bio urednik knjižnice *Teorija i praksa odgoja* te uredio više djela u izdanjima Pedagoškoga centra u Osijeku, Zavoda za pedagogiju i drugih institucija, među kojima je bila i Politička uprava Ministarstva

obrane RH, za koju je uređivao *Domovinski odgoj*.

Nakon životopisa profesora Vukasovića u knjizi slijede ova poglavlja: *Znanstvenik — istraživač* (12 znanstvenosti-istraživačkih projekata), *Pedagoški pisac* (12 područja iz kojih je napisao mnogo knjiga). Ovdje doznajemo podatak da je o njemu i njegovim djelima objavljeno čak 558 osvrti, recenzija i prikaza u zemlji i inozemstvu. Slijede poglavlja: *Odgojitelj odgojitelja*, *Graditelj mostova prijateljstva*, *Publicistička djelatnost* te završno poglavlje prvog dijela knjige — *Ina-posljednju*.

Drugi dio nosi generalni naslov: *Mjerodavna svjedočenja*. Deset autora, prijatelja i dobrih poznavatelja profesora Vukasovića donosi opise i doživljaje svojega kolege. Tako prof. dr. sc. Vlatko Previšić naslovljuje svoj prilog riječima: »Profesor Ante Vukasović: marni djelatnik našega odsjeka i Hrvatskoga pedagoškog društva«, i kaže da je prema studentima »bio zahtjevan i objektivan, držeći se poštujem'« (55). Prof. dr. sc. Hrvoje Vrgoč u svom prilogu »Šest desetljeća suradnje« ističe što ga je s prof. Vukasovićem povezivalo i združivalo: »prethodni odgoj u hrvatskim katoličkim obiteljima, prilično razvijena hrvatska nacionalna svijest i odanost svojoj domovini Hrvatskoj« (61). Dr. sc. Vladimir Lončarević u članku pod naslovom: »Za Boga i Hrvatsku dragu« kaže da je prof. Vukasović »na mnoge načine obilježio cijelo desetljeće djelovanja Hrvatskog katoličkog zbora MI« (66) i najviše pridonio tome da je »MI« 1994. godine izradio *Program revitalizacije obiteljskog života* (68). Mate Krajina i don Anđelko Kaćunko svoje razmišljanje o prof. Vukasoviću saželi su u naslov »Živi priručnik i svjedok«, u kojem su ustvrdili da je svojim ozbiljnim pristupom zadobio njihovo povjerenje i »postao uzor, zapravo metar naše ozbiljnosti i intelektualnog djelovanja« (73). Dr. sc. Agneza Szabona je u svom prilogu »Slovo poštovanja gra-

ditelju mostova Hrvatsko-slovačkoga prijateljstva«, ustvrdila da je prof. Vukasović inicirao osnivanje Društva hrvatsko-slovačkoga prijateljstva te bio izabran za njegova prvog predsjednika, te »vrlo uspješno vodio Društvo dvanaest i pol godina« (76). Ugledni slovački kroatist PhDr. Ján Janković autor je članka naslovljenog »Naš profesor Vukasović«, u kojem je napisao da »već danas rad profesora Vukasovića možemo smatrati uzorom koji vrijedi slijediti...« (85). Prof. PhDr. Jozef Pšenjak iz Bratislave obogatio je ovu knjigu člankom »Profesor Ante Vukasović i slovačka pedagogija«, u kojem je iznio podatak da je Vukasović »svestrano podupirao studij kroatistike na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Komenskoga u Bratislavi te studij slovakistike na zagrebačkom Filozofskom fakultetu« (91). Prof. dr. sc. Zvonimir Šeparović napisao je za ovu knjigu članak »Ante Vukasović — pedagog, etičar i viktolog«. U njemu donosi podatak da je prof. Vukasović na tribini Hrvatskoga populacijskog pokreta (2002) govorio o *Sedam smrtnih grijeha politike da nas manje ima*. »To je govor znanstvenika koji ima uvid, koji zna da prijeti demografska katastrofa i žestoko napada politiku za nove naraštaje, koju on čini grotesknom imenujući je politikom 'da nas manje ima'!« (97). Posljednji članak u ovom dijelu knjige napisao je mr. sc. Ivica Đaković, pod naslovom: »Moj profesor, uzor i prijatelj«. O svome profesoru mr. Đaković je dao lijepo svjedočanstvo: »Nikada od drugih nije tražio više nego od sebe. Prema sebi je bio najstroži i najzahtjevniji. Samo slabi nemaju snage biti pravedni i zahtjevni prema drugima. Profesore, s time ste kao sveučilišni profesor i čovjek stekli u hrvatskom pedagoškom i širem ozračju izuzetnu jedinstvenu čast kao neprocjenjiv dijamantni ukras na životnom prstenu Vaših raskošnih ljudskih krjeposti« (101).

Drugi dio ove spomen-knjige, pod naslovom *Bibliografija*, donosi cjelovit

popis svih radova profesora Ante Vukasovića. Tu doznajemo da je profesor kao samostalni autor napisao 45 knjiga, kao urednik i suautor njih 17, kao suautor 21. Uredio je 10 knjiga i predao 20 priloga kao suradnik u enciklopedijama. Znanstvenih rasprava u raznim zbornicima napisao je 77, znanstveno-popularnih i stručnih rasprava u zbornicima 28, znanstvenih rasprava i članaka u raznim časopisima 155. Znanstveno-popularnih i stručnih članaka u časopisima i listovima napisao je 553. Autor je 142 recenzije, prikaza i osvrti, 125 informativnih članaka, 97 polemika, 7 bibliografskih radova, 44 sažetka i diskusije. Objavio je 448 novinskih članaka u raznim dnevnim, tjednim i mjesečnim časopisima, kao što su: *Vjesnik*, *Narod*, *Glas Slavonije*, *Spremnost* (Sydney), *MI — list mladih*, *Fokus*, *Školske novine*, *Hrvatska domovina*, *Glas Koncila*, *Večernji list*, *Slobodna Dalmacija*, *Glas HDZ-a*, *Hrvatsko slovo*, *Danas*, *Novi list*, *panorama*, *Prosvetni pregled* (Beograd), *Hrvatska domovina*, *Glasnik Hrvatskoga demokratskog saveza*, *Hrvatski internacionalni tjednik*, *Hrvatski obzor*, *Hrvatski tjednik*, *Javnost*, *Karlovački tjednik*, *Varaždinski glasnik*, *Slobodna Hrvatska*, *Novi tjednik*, *Republika* (Skopje), *Globus*, *Državnost*, *Bilten IKA*, *Zvonik* (Subotica), *Politički zatvorenik*, *Katolicke novine* (Bratislava). Profesor Ante Vukasović nastupio je također u mnogim radijskim i televizijskim emisijama (182 nastupa).

Posljednje poglavlje ove spomen-knjige donosi radove o Anti Vukasoviću. Tu je, prije svega, *Životopis i bibliografija Ante Vukasovića* uz 70. obljetnicu života i 50. obljetnicu pedagoškoga djelovanja, zatim 12 članaka i natuknica u enciklopedijama i raznim leksikonima, 67 biografsko-bibliografskih članaka ili podataka u drugim publikacijama, 317 ostalih radova o A. Vukasoviću te 174 recenzije i prikaza Vukasovićevih djela.

U poglavlju *Slovo zahvalnosti* profesor Ante Vukasović zahvaljuje svima

koji su uložili trud da ova knjiga ugleda svjetlo dana. Ona završava sažecima na hrvatskom, engleskom, njemačkom, ruskom i slovačkom jeziku. Kazalo imena pomaže pronaći bilo koje ime koje se spominje u knjizi, koja zajedno sa sadržajem ima 259 stranica teksta, u koji su uklopljene i mnoge vrijedne i dragocjene fotografije profesora Vukasovića, njegove familije i prijatelja.

Prigodom spomenutih jubileja profesora Ante Vukasovića te povodom izdanja ove vrijedne spomen–knjige pridružujem se Zvonimiru Šeparoviću koji o Profesoru kaže: »O njegovoj lijepoj životnoj obljetnici želimo mu od Boga još puno plodnih godina u dobrom zdravlju i radosti stvaranja u ovom našem svijetu koji nije najbolji od svih svjetova, ali je jedini kojeg imamo, pa se kao i *Ante Vukasović* isplati potruditi da ga učinimo boljim« (99).

Spomen–knjigu Ante Vukasović — životno djelo i bibliografija izdali su zajedno sljedeći izdavači: Odsjek za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatsko pedagogijsko društvo, Hrvatski pedagoško–književni zbor, Hrvatski katolički zbor »MI«, Društvo Hrvatsko–slovačkog prijateljstva i Hrvatsko žrtvoslovno društvo, Zagreb, 2009. godine.

Mijo Nikić

M. Nikić (ur.), *Vjera bez djela je mrtva: Zbornik radova u čast p. Antunu Cveku prigodom 75. godišnjice života i 40. godišnjice socijalnog apostolata*, (Zaklada biskup Josip Lang, Zagreb, 2009), 24x16.5 cm, 239 str.

Jakov, zvan »brat Gospodinov« (usp. Mk 6, 3), prvak u mladoj jeruzalemskoj crkvi (Gal 1, 19), prodorna i utjecajna ličnost na prvom koncilu još prije 50. godine prvoga stoljeća (Dj 15, 13–29), u svojoj je poslanici, u četiri navrata, istaknuo da je »vjera bez djela mrtva« (Jak 2, 26; usp. rr. 14. 17. 20).

Taj stav skoro dvije tisuće godina kasnije, u našim danima, postao je životnim motom p. A. Cveka, svećenika isusovca, člana Hrvatske pokrajine Družbe Isusove. Zbornik u čast p. A. Cveka prigodom njegovih jubileja: 75. godišnjice života, 40. godišnjice socijalnog apostolata i 35. godišnjice svećeništva, dobio je ime prema istoj toj maksimi iz Jakovljeve poslanice. Treći jubilej nije naznačen u naslovu zbornika, ali je istaknut već u prvoj rečenici njegova predgovora (str. 9). Budući da je riječ o zborniku povodom triju jubileja jedne osobe, čitatelj će me razumjeti ako u ovom pisanju odmah posvetim nešto prostora biblijskom temelju iz kojeg izrasta i životno geslo Slavljenika i ime zbornika nastalog nje-mu u čast.

Na istovjetan vjernički način, nekad Jakov, a u naše vrijeme p. A. Cvek, izgrađivali su, prakticirali i verificirali svoj životni stav i vidokrug na bogoduhim stranicama Sv. pisma.

P. A. Cvek nije se mogao i ne može se pomiriti s nepremošćenom provalijom između onoga što Sv. pismo *zahtijeva* za siromaha i njihove *mizerne* životne stvarnosti.

Naime, prema Bibliji, zemlja može i morala bi biti ugodnom kućom za sve, bez iznimke. U biblijskom narodu jedno od uspješnijih konkretnih zauzimanja za one koji su upali u bijedu bila je institucija *Jubilarne godine*. Bio je to događaj koji se odnosio na dvoje: na ljudsku osobu i na zemlju.

S biblijsko–teološkog gledišta, briga za dostojanstvo osobe utemeljena je prvenstveno spasopovijesno, a stav prema bogatstvima zemlje proizlazi iz teologije stvaranja.

Spasopovijesna utemeljenost biblijske zaštite dostojanstva svakoga ljudskog bića potječe iz događaja egzodusa, posebno iz svetosti sinajske perspektive... Ovaj se vid pokazivao u konkretnom zahtjevu brige za ljudsku osobu, koja se *morala* čak i »otkupiti« — a ona je na to imala pravo — ako bi upala u

dina, Isusa Krista, i da je imao Njegovu zaštitu, skrbništvo, uočava se dok u Barceloni s 33 godine, 1523, uči latinski jezik, u Alkali 1524. započinje studij filozofije te 1528. odlazi na daljnji studij filozofije i teologije u Pariz. Naime Božja providnost koja se očitovala kroz velikuodušnost ljudi omogućila je hodočasniku da uspješno završi studij. Uz studij je držao i duhovne vježbe. Providnost koja je bdjela nad njim osjetila se osobito kad je inkvizicija u Alkali i Salamanki priredila hodočasniku nepravedno duševne muke, ispitujući pravovjernost, a progon se nastavio u Parizu, Jeruzalemu i Rimu. Pored svega toga Ignacije ne sustaje, ne obeshrabruje se, ide prema ostvarivanju svoga cilja, poslanja — ostvarenju Božjeg plana. Očitovanje Božjeg vodstva, ljubavi, Božje volje pokazalo se i kad mu je naš Gospodin darovao milost svećeništva, u Veneciji 24. lipnja 1537. Zaredio ga je rapski biskup Vincenzo Negusanti, te će Ignacije prvu sv. misu služiti 1538. u Božićnoj noći, u Kapelici rođenja Isusova u Rimu, u Bazilici Santa Maria Maggiore.

Ignacije se kao čovjek duboke vjere, koji je odan i suosjeća s Crkvom na temelju dobivene milosti, uvjerio da treba učiniti još nešto više za Boga i Crkvu, a to je osnutak novog reda koji će se zvati Družba Isusova, koji papa Pavao III odobrava 27. rujna 1540. bulom *Regimini militantis Ecclesiae*. Uz ovo najveće djelo, osnutak Družbe, neumorni, neslomljivi poslanik, Božji vitez, ostavi u baštinu Družbi i Crkvi i druga dragocjena djela kao što su: »'duhovne vježbe' koje su u bitnome nastale u Manrezi od 1522–1523, uz napomenu da su 31. srpnja 1548. potvrđene od pape Pavla III. Kao izuzetno važno djelo u svakom slučaju su 'konstitucije Reda' čiju izradu je započeo 1541, a dovršio tek 1550. Jedno od svjedočanstava je i 'duhovni dnevnik' gdje su spisi sačuvani od 2. veljače 1544. pa do 27. veljače 1545. Imamo autobiografiju koju je tek 1553. počeo pripovijeti

dati i završio 1553. Tu su i pisma gdje prvi dio obuhvaća vrijeme od obraćenja (1521) do definitivnog dolaska u Rim 1538, a drugi dio je period od 1539–1556, tj. od početka osnutka reda pa do smrti i ne tako nevažne su i Ignacijeve 'misli' poznate po nazivu još 'Iskre svetoga našeg Ignacija'« (prema »Načela Jezuita«, Mladost, Beograd, 1987). Ignacijeva duhovnost — svetost, djela — veliki značaj i uloga u Crkvi i Božjem narodu prepoznati su i od Crkvenih vlasti, pa će papa Pavao V proglasiti 27. srpnja 1606. Ignacija blaženim, a Grgur XV će ga 12. ožujka 1622. zajedno sa sv. Franjom Ksaverskim proglasiti svetim.

Za pristup izvornom i vjerodostojnom liku i djelu sv. Ignacija pomažu nam i objašnjenja autobiografije oca Burkhardta Schneidera. Pater Burkhard dao si je truda da sporne povijesne podatke i događaje pokuša objasniti. Ovdje izdavam samo neke. Oslanjajući se na objašnjenja uz predgovor oca Goncalvesa, ističe: »Diktiranje nije počelo tek u rujnu, nego već svršetkom kolovoza 1553 — gdje je prvi izvještaj iz 1553. dopirao sve do početka boravka u Manrezi, a prekid duži od dvije godine, treba čitav taj dio staviti u godinu 1555. Razlog prekida mogao bi biti Ignacijeva bolest kao što Ignacije spominje u pismu od 23. rujna 1553 da se vrlo loše osjeća i da nema oporavka« (usp. str. 87). Objašnjenje uz predgovor oca Nadala s obzirom na godinu dovršetka konstitucija, koja je najvjerojatnije 1550, a Nadal spominje 1551, za oca Burkhardta je »Nadalova pogreška ili pogreška u prepisivanju« (usp. str. 85). Burkhard odgovara i nekim autorima koji problematiziraju godinu rođenja, 1491, budući da postoje određena odstupanja kada je se stavi u korelaciju s drugim godinama: »Moramo dakle pretpostaviti da Ignacije nije znao navesti točnu godinu svojega rođenja, što u ono vrijeme uopće nije nešto neobično« (str. 89). Često se komentatori spitiču i o značenje izraza »discrecion«, koji se najčešće prevodi kao »razboritost«, a su-

bito u konstitucijama. Burkhard objašnjava: »'Discrecion' ne znači, dakle samo neku ljudsku razboritost ili instinktivnu sigurnost, nego ujedno nadnaravnu, od Boga određenu i prema Bogu usmjerenu sigurnost, da bismo čitav život uvijek više prilagođavali Božjoj volji i želji« (str. 97).

U vezi s Ignacijevim videnjem uz rječicu Cardoner Burkhard neka tumačenja nadopunjuje ovakvim objašnjenjem: »Šturi prikaz, koji nam malošto kaže o sadržaju, daje nam ipak naslutiti značenje koje je sam Ignacije čitav život pridavao tom izvanrednom čisto intelektualnom videnju. Ignacijevi drugovi, osobito Polanco i Nadal, daju neke upute o sadržaju tih doživljaja, pri čemu se sigurno oslanjaju na daljnje Svečeve usmene izvještaje. Da su se kasnije upravo tom videnju pripisivale još točnije pojedinosti — na primjer to da je Ignacije već onda spoznao osnovne crte svog budućeg Reda — razumljivo je na temelju toga što je sam Svetac toliko isticao značenje tog časa za njegov život, ali se tu o pojedinostima jedva može dokazati. Štoviše, kasniji Ignacijev život pokazuje još mnogostruko traženje i opipavanje ostvarenja njegova ideala, dok konačno neće naći završni oblik svoje zajednice« (str. 104). Videnje koje je Ignacije imao u kapelici La Storta gdje je čuo Isusove riječi: »Ego ero vobis Romae propitius« (U Rimu ću vam biti milostiv), kojemu je otac Laynez svjedok, Burkhard ovako prosuđuje: »Upravo iz toga što Laynez novo donosi uz Ignacijev izvještaj biva jasno da događaj u La Storti nije ostao ograničen na njegovu osobnu sferu kao neki njegov privatni doživljaj, već je imao bitno značenje u nastajanju nove redovničke zajednice« (str. 142). U autobiografiji postoji još dvojbene detalja koje Burkhard komentira i objašnjava, ali taj uvid prepuštamo čitatelju djela.

»Autobiografija — hodočasnikova ispovijest« vrijedan je tekst jer nam daje uvid u Ignacijev život i djela. Naime čita-

Ignacije — grešan, ali i svet — čovjek duboke vjere, mističnih iskustava, vizionar, snažna osobnost, radikalist koji živi potpuno predanje Bogu. Djelo je hvalevrijedno ponajprije zato što i u čitatelju potiče dobre, lijepe, plemenite, pozitivne misli, ali i stoga što u mnogih može izjedriti želju za jačom vjerom, stvarnijim obraćenjem, svetošću života. Osjetiti tko je Ignacije i okoristiti se njegovim primjerom, najlakše će se postići čitajući ovu knjigu.

Josip Batinić

Ivan Antunović, *Sakrament ženidbe*, Filozofsko–teološki institut Družbe Isusove, Zagreb 2009, 212 str.

U cilju aktualizacije i kontekstualizacije prastare i sjevremenske problematike ženidbe i braka, vrijedi podsjetiti da prva enciklika pape Benedikta XVI nosi naslov *Bog je ljubav (Deus caritas est)*. Već na njezinu početku smjerokazno i programatski stoji novozavjetni citat: »Bog je ljubav i tko ostaje u ljubavi, u Bogu ostaje, i Bog u njemu« (1 Iv 4, 16). Benedikt XVI nadalje upozorava na široko semantičko polje riječi »ljubav« — govori se o domoljublju, o ljubavi prema zvanju, o prijateljskoj ljubavi, o ljubavi između roditelja i djece, o rodbinskoj ljubavi i ljubavi prema bližnjemu, o ljubavi prema Bogu, te o *ljubavi između muškarca i žene* koja se ističe kao *arhetip ljubavi* u pravom smislu riječi — te s time povezanu činjenicu da je dotična riječ davno postala i do danas ostala jedna od najviše upotrebljivanih, ali i najviše *zloupotrebljivanih* riječi.

Neposredno prije nego što je izabran za papu kada je uzeo ime Benedikt XVI, dekan kardinalskog zbora kardinal Joseph Ratzinger održao je na početku konklava u travnju 2005. godine zaista upečatljiv govor. Najsnažniji odjek, kako u crkvenim krugovima tako i izvan njih, izazvala je njegova osuda *relativizma* kao

»jedinog stajališta koje odgovara današnjem vremenu. Stvara se dakle diktatura relativizma u kojoj se ništa ne priznaje kao konačno i koja za posljednje mjerilo dopušta samo vlastitu osobu i njezine želje«. Pri tomu se relativistički stavovi na negativan i razoran način najviše očituju na moralnom i religioznom području života.

U današnjoj zapadnoj kulturi — izrasloj iz heterogenih, ali plodonosnih judeokršćanskih i helenističko-rimskih korijena — svjedoci smo svojevrzne *erozije morala*, koja ljudsko biće pogađa u njegovoj od samog početka čovječanstva iznimno osjetljivoj sferi — *spolnosti*. Sveprisutni relativizam i pogrešno poimanje spolno uvjetovane međusobne upućenosti muškarca i žene dovodi do okolnosti da čak i među onima koji se deklarativno predstavljaju kršćanima pojmovi i formulacije poput »bračna vjernost«, »dobrohotna supružnička požrtvovnost«, »sakramentalna narav braka«, »kršćanska ženidba kao slika mističnog spajanja i jedinstva Krista i Crkve« itd., pretjerano i time nepoželjno mirišu ne samo po naftalinu nego i po tamjanu.

Tragom naznačenih problema među čitatelje dolazi — kao svojevrсни znak vremena i ujedno kao odgovor na duh ovog vremena — knjiga *Sakrament ženidbe* kojoj je autor isusovac Ivan Antunović, predavač teoloških i religijskih predmeta na zagrebačkom Filozofsko-teološkom institutu (gdje je pater Antunović predstojnik i ujedno ravnatelj pripadajućeg Teološkog studija) te na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu.

Knjiga se već prilikom prvog upoznavanja s njezinim sadržajem očituje kao umješno koncipiran *povijesno-teološki komparativni traktat*, kao britki i zorni presjek kroz vrlo složen i višeslojno strukturiran fenomen braka, odnosno ženidbe.

Prvo od ukupno tri poglavlja naslovljeno je »Brak u Starom zavjetu«. Ovdje

se eksplicira teologija braka u svjetlu biblijskog izvještaja o stvaranju. Svećenički izvještaj o stvaranju govori o postanku svijeta u šest dana, gdje je kruna Božjeg stvaranja čovjek — krhko i ranjivo stvorenje u svojoj dvostruko, dvorodnoj, dvospolnoj pojavnosti, te iz toga proizlazećoj napetoj komplementarnosti između čovjeka i »čovječice« (što je vjeran prijevod izvornog hebr. izraza *iša*). Starozavjetni redak »Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na Božju sliku on ga stvori, muško i žensko stvori ih« (Post 1, 27) iznosi odlučnost i snagu Božjeg milosnog djelovanja, koje već u činu stvaranja očituje izrazito filantropsku narav, a koje se za čovjeka pokazuje upravo sudbonosnim. Pater Antunović pojašnjava: »Budući da su muž i žena stvoreni jedinstvenim Božjim činom, oni su jednakog dostojanstva. Razlika u spolovima jest u službi njihova poslanja da napuče svijet i njime vladaju. 'I blagoslovi ih Bog'« (Post 1, 28).

Božji blagoslov je znak da brak nije ljudska ustanova, već sveta božanska ustanova koju je Bog zasnovao na početku povijesti čovječanstva« (str. 23).

Za razliku od svećeničkog izvještaja o stvaranju, koji je mlađi i u teološkom smislu dublji i razrađeniji te pod utjecajem razvijene ratarsko-urbanističke kulture promatra čovjekovu spolnu razliku u perspektivi *potomstva*, »jahvistički izvještaj reflektira o braku pod utjecajem nomadske kulture u perspektivi ljubavi; to je jedno 'tijelo'« (str. 24). Nakon što je stvorio čovjeka, Bog stvara zasebnim činom ženu, i to radi *bračne ljubavi*. Bog stvara ženu iz Adamovog rebra, a taj metaforički izričaj nikako ne treba razumjeti u doslovnom i vulgarnom anatomskom smislu, nego kao slikoviti govor koji želi istaknuti da Bog čovjeku stvara družicu iz njegovog života, njegovog mesa i kostiju. Na taj se način žena ili čovječica, kao biće s gradom i naravi koja je jednaka čovjekovoj, čovjeku iskazuje kao *autentični Božji dar* kojim ga Bog *oslobađa osamljenosti i nedovršenosti*.

Dotičući se *Pjesme nad pjesmama*, osebnijoga i svevremenskoga hebrejskog epa, inspiriranog egipatskom ljubavnom lirikom, Ivan Antunović za razliku od brojnih drugih teologa i egzegeta ne podliježe tendencioznim, redukcionističkim i simplicističkim vrednovanjima ove intrigantne svetopisamske knjige, nego posve otvoreno ističe da je *Pjesma nad pjesmama* »himan ljubavi u svim njezinim dimenzijama, tonovima i harmonijama« (str. 25). Ovaj himan opisuje i izražava *zemaljsku* ljepotu čovjekove ljubavi i time se odlučno *suprotstavlja* bilo kakvoj *sakralizaciji* i *divinizaciji* *ljudske spolnosti*, inače pojavama tako prisutnima u okrilju Izraelu susjednih poganskih naroda. Pater Antunović pojašnjava da *Pjesma nad pjesmama* potječe iz salomonske literature i da je alegorijska interpretacija *Jahvine* ljubavi prema *Izraelu* — a nakon nastupa kršćanske ere i *Kristove* ljubavi prema *Crkvi*. Međutim, *Pjesma nad pjesmama* time nije prestala biti »svojevrsni komentar idilične i zanosne ljubavi koja je sastavni dio odnosa između muža i žene, o čemu nalazimo izvještaj u *Knjizi Postanka* o stvaranju« (str. 28).

Tematizirajući brak kao sredstvo proročke objave saveza između Jahve i Izraela, autor raščlanjuje njegovu ulogu u službi proročkog naviještanja u Hošec, Jeremije, Ezekijela i Izaije. Nadalje objašnjava na koji se način brak nalazi u službi teologije o Savezu, zatim iznosi bitne elemente moralnog vrednovanja braka u Starom zavjetu; primjerice kada je riječ o težnji prema monogamijskom braku, borbi protiv mješovitih brakova te pravu muža na otpust žene.

U drugom poglavlju, naslovljenom »Poimanje braka u Novom zavjetu«, potanko se iznose osobitosti novozavjetnog nauka o braku, posebice u odnosu na pretkršćanska poimanja, kako židovska tako i poganska. Krist se na nepovnljiv i vrhunski način očituje kao *dovršitelj saveza* koji je Bog sklopio s čitavim ljudskim rodом u činu *stvaranja*.

Ivan Antunović obrazlaže: »U *Novom zavjetu* slikom zaruka i zaručništva objavljena je ponajprije nebeska i eshatološka svadbeno-gozba, koju je pripremio sam nebeski Otac — zaručnik na toj svadbeno-gozbi jest proslavljeni Krist, a zaručnica Crkva kao novi Božji narod. (...) Isto tako i svadba u Kani Galilejskoj, na kojoj je u samom središtu bio upravo Krist, ne mora se prije svega shvatiti kao kristijanizacija braka, nego je, u duhu proročke tradicije, riječ o početku ostvarivanja eshatološke gozbe. (...) U *Novom zavjetu* sam Krist se veoma često predstavlja kao *Zaručnik* (usp Mt 9, 15; Mk 2, 19; Lk 5, 34–35; 12, 35–36; Iv 3, 29). Kao što je, prema *Knjizi Postanka*, žena stvorena od čovjeka, iz njegova rebra, te je muškarac uzima da s njom oblikuje jedan život, tako je i Crkva, odabrana i ljubljena Kristova zaručnica, rođena iz otvorene rane njegova boka (Iv 19, 34–37). Kasnije će sveti Augustin reći: 'Krist je zato umro da bi se mogla roditi Crkva'« (str. 65–67). Ovdje je uputno napomenuti da je već apostol Pavao govorio o braku kao o »velikom misteriju« (Ef 5, 22–23), budući da se njime naznačuje jedinstvo između Krista i njegove Crkve, a to jedinstvo izraženo je zaručničkom simbolikom iz *Knjige postanka*, gdje je riječ o »jednom tijelu«.

U ovom poglavlju autor zatim govori o prednosti »zaručničkog« sjeđinjenja s Kristom u odnosu na sam brak, te o Isusovu očitovanju o apsolutnoj nerazrješivosti braka. Glede posljednjeg valja spomenuti da je autor preciznim i višeapektivnim egzegetskim obuhvatom iznio na vidjelo pravo značenje, mjerodavnost i praktični doseg »Matejeve iznimke« (Mt 5, 32; 19, 9), o kojoj su od patriističkog doba do danas napisani izuzetno brojni komentari, a koja reformatorskim i pravoslavnim crkvama daje za pravo dopustiti razvod braka u slučaju *bludništva*, odnosno *preljuba* (grč. *porneia*). »Iz cjelokupnog konteksta Isusove evanđeoske poruke očito je da se on radikalno i beskompromisno zauzimao za sve-

tost bračnog saveza« (str. 110). Bitna svojstva kršćanske ženidbe — temeljena na Isusovim riječima — bila su i jesu *jednost i nerazrješivost (Zakonik kanonskog prava br. 1056)*.

Istodobno se ne smije ispustiti iz obzora da je Isus, za razliku od farizejske strogoće, pokazivao veliko razumijevanje za ljudske slabosti na području spolnosti, te je ljudima koji su pali u tu vrstu grijeha iskazivao neizmerno milosrde. »Zaista, kažem vam, carinici i bludnice pretekoše vas u kraljevstvo Božje! Doista, Ivan dođe k vama putem pravедnosti i vi mu ne povjerovaste, a carinici mu i bludnice povjerovaše' (Mt 21, 31–32; usp. Lk 7, 36–50; Iv 8, 3–9; 8, 11). Otkupiteljsko Božje milosrde obuhvaća također i bračni život i ljudsku seksualnost« (str. 110).

Treće poglavlje nosi naslov »Poimanje braka kroz povijest Crkve«. Ovdje je na pregledan i obuhvatan način predložen kronološki razvoj teološkog nauka o sakramentu ženidbe, koji se unutar praktičnog života očitovao u oblikovanju crkvenog braka, što je razmotreno kroz svjedočanstva istočnih i zapadnih crkvenih otaca. Nakon toga je prikazan kršćanski brak od IV. do XI. stoljeća i oblikovanje zaručničke liturgije na Zapadu, zatim sakramentalna narav braka između XI. i XIII. stoljeća, te je naposljetku tematiziran brak kao zemaljska realnost i misterij spasenja u posttridentinskom razdoblju.

Na kraju knjige Ivan Antunović podastire na uvid odredbe Drugoga vaticanskog koncila koje se odnose na problematiku braka, a nalaze se u različitim koncilskim dokumentima. Tako dogmatska konstitucija *Lumen gentium* u br. 11 naziva obitelj »kućnom crkvom« — *ecclesia domestica*, iz koje proizlazi ljudsko društvo i Božji narod. Kršćanski bračni drugovi podizanjem potomstva uprijetuju i odjelotvoruju nerazdruživo jedinstvo i plodonosnu ljubav između Krista i Crkve.

Unutar pastoralne konstitucije *Gaudium et spes* u br. 47–52 suvremenim se rječnikom osvjetljava dostojanstvo braka i obitelji u današnjem svijetu. Pritom se polazi od *dara međusobne ljubavi bračnih drugova*, a ne od prokreacije — kako je to stoljećima činila tradicija. Pater Antunović jasno i sumarno tumači: »Tim personalističko–egzistencijalnim pristupom braku koncil je učinio veliki zaokret u teologiji braka, koji će usvojiti svi postkoncilski dokumenti o braku, kao npr. *Humanae vitae*, enciklika Pavla VI. i *Familiaris consortio* Ivana Pavla II., kao i novi Zakonik kanonskog prava. Koncil govori o svetosti braka pod trostrukim vidikom: a) Bog ga je ustanovio; b) Krist ga je uzdigao na dostojanstvo sakramenta; c) kao takav brak je izvor života« (str. 195).

U vezi s jasno naznačenim personalističko–egzistencijalnim pristupom braku na stranicama pastoralne konstitucije *Gaudium et spes*, neće biti neprimjereno iznijeti nekoliko napomena kao nepreuzetni pokušaj kršćanski koncipiranoga filozofijskog komentara. Naime vidljivo je da pojam »ljubav« i sam fenomen ljubavi danas traže stegu i pročišćenje više nego ikada ranije. Jer ljubav čovjeku ne treba redukcionistički pružiti kratkotrajno senzitivno zadovoljstvo, nego cjelinu dostojanstva i blaženstva što ga ispunjavaju i dovršavaju kroz ljubavljublikovanu i ljubavljublikovanu i ljubavljublikovanu nošenu komunikaciju: ne samo *horizontalnu* nego i *vertikalnu*. U ovom kontekstu valja spomenuti njemačkog mislioca Dietricha von Hildebranda i njegovu pojmovnu odrednicu ljubavi kao ne samo *vrijednosnog* nego i *nadvrijednosnog odgovora* (*Überwertantwort*) koji *nadilazi sve ostale vrijednosne odgovore*. Za Hildebranda je interpersonalni akt ljubavi *prafenomen u ljudskom iskustvu*. Ljubljena osoba zahtijeva *vrijednosni i nadvrijednosni odgovor*, budući da je ta druga osoba i u *supstancijalističkom* i u *relacionističkom* smislu postavljena pred čovjeka kao naročita i ne-

upitna dragocjenost *objektivno vrijedna uvažavanja i ljubavi*.

Duboka ljubav prema drugom čovjeku dopijeva kao *dar odozgo* i bitno je *nadaktualna*; jednako kao što je »nadaktualna« živa i životvorna ljubav u Boga, odnosno u Isusa Krista. Očitovanje takve ljubavi možemo susresti i prepoznati u dobrohotnoj nastrojenosti prema bližnjemu, u afirmaciji dobrote koja fundira i milosno omogućuje nesebičnu ljubav prema voljenoj osobi, u iskrenom zauzimanju za njezinu dobrobit, u težnji da upozna sreću; ukratko: u potpunoj i afirmirajućoj zaokupljenosti voljenim bićem kroz intenciju *benevolentnog posredovanja nadaktualne ljubavi kojom nas je Stvoritelj i Otkupitelj nesebično pomilovao...*

I na kraju valja istaknuti da je knjiga *Sakrament ženidbe* autora Ivana Antunovića značajan i vrijedan prinos korpusu relevantnih naslova iz dotičnog područja dogmatske teologije. Ono što u

ovoj recenziji nikako ne smije ostati nepomenuto je jasno uočljiva činjenica da je svoj informativni i formativni teologijski diskurs autor tkao jasno artikuliranim, protočnim i u stilističkom smislu vrlo uglađenim rečenicama. Zaista, slojeviti i složeni teologijski sadržaji posredovani su pomno odnjegovanim literarnim postupcima koji uspostavljaju i zadržavaju živ i neposredan odnos s čitateljima. Stil i kompozicija svojom svežinom i dinamikom umnogome zaobilaze ili bolje rečeno nadilaze kruti i suhi način predočavanja teologijskih fakata te iz njih proizlazećih obavijesnih konstatacija, kakvima nažalost često obiluju loše i osrednje napisani udžbenici. Stoga knjiga *Sakrament ženidbe*, koristili je studenti kao udžbenik ili svećenici kao priručnik u pastoralnim aktivnostima, zaslužuje u svakom slučaju nepridržanu pohvalu i toplu preporuku.

Marito Mihovil Letica